

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

ПІРНИКОЗА ПАВЛО ВІТАЛІЙОВИЧ

УДК 336.717.111:331.556.46

ФІСКАЛЬНІ ІМПЕРАТИВИ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата економічних наук

Тернопіль – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі податків та фіскальної політики Тернопільського національного економічного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Крисоватий Андрій Ігорович,
Тернопільський національний економічний університет, ректор.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Тимченко Олена Миколаївна,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»,
професор кафедри фінансів;

кандидат економічних наук, доцент
Тучак Тетяна Володимирівна,
Університет державної фіскальної служби України, доцент кафедри податкової політики.

Захист відбудеться 28 березня 2019 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.082.01 у Тернопільському національному економічному університеті за адресою: 46009 м. Тернопіль, вул. Львівська, 11а, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Тернопільського національного економічного університету за адресою: 46009 м. Тернопіль, вул. Бережанська, 4.

Автореферат розісланий 26 лютого 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, професор

Т. О. Кізима

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Тіньова економіка є однією з найбільш гострих економічних та соціально-політичних проблем в Україні. Негативні ефекти полягають не лише у значних податкових втратах бюджетів усіх рівнів, а й у деформації свідомості суспільства щодо необхідності та доцільності сплати податків. Однією з детермінант її існування є відсутність чіткої парадигми фіскальної політики держави, що провокує низьку якість та нестабільність фіскальних інститутів. В Україні формально діючі правила сьогодні не в змозі гармонізувати фіскальні взаємовідносини між державою та суспільством. Це привело до інституціоналізації на неформальному рівні нових правил, якими у своїй діяльності керуються суб'єкти фіскальних відносин і які переважно покликані захищати особисті та групові інтереси замість суспільних.

Формування фіскальних імперативів детінізації економіки сьогодні набуває особливої актуальності у зв'язку з обранням українським суспільством європейського вектора розвитку. Виконання визначеної цілі щодо вступу України в Європейський Союз потребує активної роботи вітчизняного уряду в частині скорочення обсягів тіньового сектору. Так, рівень тіньової економіки в розвинених країнах значно менший, ніж в Україні, що пов'язано з більшою довірою громадян до держави та створеного нею інституційного середовища. Значний обіг прихованих капіталів руйнує систему економічних відносин у країні, тому їх детінізація є важливим напрямом оздоровлення вітчизняної економіки.

Проблематиці тіньової економіки присвячена низка наукових досліджень. Так, теоретичний базис цього явища досліджується у працях І. Ангелко, С. Барсукова, Т. Брейша, А. Буена, З. Варналія, П. Гутманна, Б. Даллаго, А. Ділнота, Д. Енст, В. Засанського, Д. Кассела, Т. Корягіної, Ю. Латова, К. Монтенегро, С. Морісса, В. Поповича, В. Предборського, В. Танзі, О. Турчинова, Ф. Шнайдера, Е. Фейга. Фіскальні аспекти протидії тіньовим процесам та ухиленню від оподаткування досліджувалися М. Аллінгемом, В. Андрущенко, В. Валігурою, Т. Гоббсом, С. Гокампом, О. Десятнюк, В. Коровкіним, А. Крисоватим, А. Лаффером, А. Левісом, Е. Ліндалем, А. Луциком, Р. Масгрейвом, С. Пепеляєвим, К. Петером, М. Пікгардтом, А. Прінцом, Б. Расселом, А. Сандмо, А. Соколовською, О. Тимошенко, О. Тимченко, Т. Тучак, І. Мазур. Інституційний підхід у пошуку шляхів детінізації економіки у своїх працях використовували С. Ауроба, Дж. Б'юкенен, Л. Девіс, С. Джаїн-Чандра, С. Джонсон, Д. Кауфман, А. Левінсон, А. Мохоммед, Дж. Найт, Д. Норт, К. Олівер, О. Сидорович, А. Сінгх, Е. де Сото, Б. Тоглер, М. Фільо.

Водночас, визнаючи вагомість напрацювань і наукових здобутків зазначених науковців, доводиться констатувати відсутність належного дослідження фіскального аспекту детінізації економіки, який відіграє основну роль при пошуках шляхів зниження обсягу тіньового сектору в країні. Важливість та необхідність подальших поглиблених досліджень фіскальної складової детінізації економіки визначили вибір теми дисертації, її мету і завдання, об'єкт та предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Матеріали дисертації є складовою держбюджетного фундаментального дослідження на тему

«Формування фіскального простору України в умовах глобалізаційних дисбалансів» (державний реєстраційний номер 0116U002498) та науково-дослідної роботи кафедри податків та фіскальної політики Тернопільського національного економічного університету на тему «Фіскальні виклики та асиметрії в умовах трансформації публічних фінансів: українські реалії» (державний реєстраційний номер 0117U000146). У межах цих тем автором обґрунтовано теоретико-концептуальні засади детінізації економіки та сформовано фіскальні імперативи протидії тіньовому сектору.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретичних засад і розробка практичних рекомендацій щодо формування фіскальних імперативів детінізації української економіки та визначення основних напрямків реформування фіскальних інститутів для зниження рівня тіньової економіки в Україні.

Визначена мета дисертаційної роботи зумовила необхідність вирішення ряду завдань, а саме:

- обґрунтувати концептуальні засади тіньової економіки та визначити сутність фіскальної складової політики детінізації економіки;
- дослідити природу імперативів у фіскальних відносинах для обґрунтування їх взаємозв'язку з розвитком тіньових економічних процесів;
- визначити роль інституційного середовища фіскальних відносин у формуванні процесу детінізації економіки;
- проаналізувати тіньовий сектор вітчизняної економіки та визначити його фіскальні наслідки;
- здійснити оцінювання інституційного забезпечення протидії тіньовому сектору вітчизняної економіки у фіскальній сфері;
- проаналізувати вплив змін фіскальних інститутів в Україні на функціонування вітчизняного підприємництва та макроекономічні й макрофінансові показники;
- здійснити моніторинг функціонування формальних фіскальних інститутів та їх відповідності морально-етичним нормам і цінностям українського суспільства;
- оцінити можливості використання зарубіжного досвіду в Україні щодо застосування фіскальних заходів протидії тінізації економіки;
- визначити орієнтири удосконалення фіскальних інститутів з метою зниження масштабів тіньової економіки в Україні.

Об'єктом дослідження є фінансові імперативи протидії тіньовій економіці.

Предметом дослідження є теоретичні та прикладні засади формування фіскальних імперативів детінізації економіки в Україні.

Методи дослідження. Для вирішення визначених у дисертаційній роботі завдань та досягнення мети дослідження використано діалектичний метод пізнання, який забезпечив аналіз явищ і процесів у їх розвитку, дав змогу з'ясувати їхній взаємозв'язок. У процесі дослідження застосовано інституційний підхід з використанням таких методів наукового пізнання: теоретичного узагальнення, аналізу й синтезу, історичного методу, наукової абстракції та системного методу для вивчення теоретичного підґрунтя тіньової економіки, її зв'язку з державними фінансами, сутності фіскальної складової детінізації економіки, фіскальних

імперативів, інституційного середовища фіскальних відносин. При дослідженні впливу фіскальних інститутів на тіньову економіку в Україні було використано економіко-статистичний, розрахунково-аналітичний методи, а також методи порівняльного аналізу й графічного зображення. Метод економіко-математичного моделювання застосовано для оцінювання впливу показників формального та неформального середовищ фіскальної сфери на обсяги тіньової економіки в Україні.

Теоретичну базу дисертаційної роботи становлять фундаментальні положення економічної теорії та теорії державних фінансів, викладені в наукових працях українських і зарубіжних учених.

Інформаційною базою дослідження є: податкове та бюджетне законодавство України та країн ЄС; статистичні, інформаційно-аналітичні, звітні та інші матеріали Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Національного банку України, Державної фіскальної служби України, Державної казначейської служби України; статистичні, дослідницькі, аналітичні, звітні та інші матеріали й публікації міжнародних організацій, серед яких: Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Організація економічного співробітництва та розвитку та ін.; монографічна та періодична наукова література з тематики дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретико-методологічних засад формування інституційного середовища фіскальних відносин, що сприятиме детінізації української економіки. Основні положення дисертаційної роботи, що визначають її наукову новизну, полягають у такому:

удосконалено:

– визначення фіскальної складової політики детінізації економіки як комплексу стратегічних і тактичних заходів щодо зміни елементів бюджетно-податкового механізму, спрямованих на зниження рівня тіньової економіки шляхом ліквідації детермінант її існування та створення сприятливого інституційного середовища, в якому тіньова економічна діяльність була б занадто ризиковою та неефективною. Таке трактування, на відміну від існуючих, констатує вагомість не лише податкового, а й бюджетного інструментарію в контексті протидії тіньовому сектору економіки;

– науково-теоретичні підходи до трактування фіскальних імперативів як загальнообов'язкових правил, вимог до діяльності (поведінки) суб'єктів фіскальних відносин, дотримання яких сприятиме гармонізації їх інтересів та максимально ефективного розподілу й перерозподілу національного доходу з метою задоволення суспільних потреб, які, на відміну від існуючих, дозволяють досліджувати фіскальні імперативи на макро- і мікрорівнях та з позиції їх впливу на розвиток тіньових економічних процесів;

– класифікацію фіскальних наслідків значних обсягів тіньової економіки, що, на відміну від існуючих, розділяє їх на прямі (до яких віднесено звуження податкової бази й податкові втрати) та опосередковані (деформація дохідної складової бюджету, деформація видаткової складової бюджету, виникнення бюджетного дефіциту та зростання державного боргу). Такий підхід дозволив відстежити процес виникнення фіскальних наслідків, оцінити масштаби їх вияву в Україні та визначити потенційні ефекти від детінізації вітчизняної економіки;

набули подальшого розвитку:

– обґрунтування імперативів підвищення якості фіскальних інститутів з метою детінізації економіки для країн, що розвиваються, з виокремленням таких імперативів: стабільність норм податкового та бюджетного законодавства; простота адміністрування податкових платежів; ліберальність податкових ставок; прозорість та ефективність використання бюджетних коштів; жорсткість штрафних санкцій за порушення податкового законодавства, що дало змогу окреслити необхідні орієнтири у фінансовій діяльності урядів відповідних країн для зниження рівня тіньової економіки;

– науково-методичні підходи до оцінювання впливу формальних і неформальних фіскальних інститутів на рівень тіньової економіки за допомогою економіко-математичного моделювання. Отримана в результаті дослідження регресійна модель дала змогу сформулювати фіскальні імперативи детінізації економіки в сучасній Україні, серед яких: ліквідація схем Понці у борговій політиці, підвищення прозорості у діяльності фіскальних органів, забезпечення незалежності фіскальних органів від інтересів окремих політичних та економічних агентів, забезпечення збалансованості й стійкості державних фінансів, провадження антициклічної фіскальної політики, підвищення ефективності державних витрат;

– науково-практичні рекомендації щодо детінізації економіки України, що ґрунтуються на ліберальному підході у визначенні податкового навантаження на бізнес і заборонених видів господарської діяльності, а також покликані знизити дискреційність та підвищити прозорість фіскальної політики уряду. З цією метою обґрунтовано доцільність комплексу заходів, пов'язаних зі зниженням податкового навантаження на працедавців, розширенням податкової бази шляхом легалізації грального та лотерейного бізнесу й встановленням фіскальних правил (правило боргу, правило структурного балансу, правило урядових видатків). Запропоновані заходи сприятимуть детінізації національної економіки та не спричинять розбалансування Зведеного бюджету України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні основи, висновки та практичні рекомендації автора можуть використовуватися у діяльності органів державної влади у процесі вдосконалення фіскального законодавства, орієнтиром якого є підвищення ефективності фіскальної політики та детінізація економіки України.

Сформульовані у дисертації рекомендації щодо удосконалення податкового законодавства з метою поліпшення бізнес-клімату та детінізації економіки використовуються у діяльності Головного управління Державної фіскальної служби у Тернопільській області при підготовці пропозицій щодо внесення змін до відповідних нормативно-правових актів, якими регулюються фіскальні відносини в Україні (довідка № 380/П/19-00-04-26 від 23.07.2018 р.).

Висновки та пропозиції щодо удосконалення фіскальних інститутів з метою детінізації економіки були враховані та використані в діяльності Вінницької обласної державної адміністрації (довідка № 01.01-68/4754 від 03.08.2018 р.) та Комітету Верховної Ради України з питань економічної політики (довідка № 04-16/15-494 від 18.09.2018 р.).

Окремі наукові результати дисертаційної роботи використовуються у навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету при викладанні дисциплін: «Наукові основи фіскальної теорії», «Податкова система», «Податки і фіскальна політика» (довідка № 126-31/1729 від 21.09.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібним науковим дослідженням. Сформульовані в дисертаційній роботі науково-практичні результати, висновки та пропозиції, що винесені на захист, одержані автором самостійно і є його науковим здобутком.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дисертаційної роботи доповідалися та обговорювалися на таких міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Інноваційний розвиток економіки: вітчизняна та світова практика» (м. Львів, 2016 р.); «Інноваційний розвиток економіки: проблеми та перспективи» (м. Київ, 2016 р.); «Економічний механізм управління інноваціями: методологія, теорія та практика» (м. Львів, 2016 р.); «Корпоративні фінанси: проблеми та перспективи інноваційного розвитку» (м. Київ, 2017 р.); «Наукові здобутки на шляху до вдосконалення результативності політики економічного зростання» (м. Одеса, 2018 р.); «Глобальні проблеми економіки та фінансів» (м. Київ–Прага–Відень, 2018 р.); «Економічний та соціальний розвиток України у XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації» (м. Тернопіль, 2018 р.).

Наукові публікації. Основні положення і найважливіші результати дисертаційної роботи викладено у 17 наукових працях загальним обсягом 8,00 д. а., у тому числі: 8 статей – у наукових фахових виданнях, 1 публікація – у науковому періодичному виданні зарубіжної держави (Естонія), 1 стаття – в іншому науковому виданні, 7 публікацій апробаційного характеру.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст дисертаційної роботи викладено на 190 сторінках, що містить 31 таблицю та 35 рисунків. Список використаних джерел налічує 264 найменування і розміщений на 26 сторінках, кількість додатків становить 24 одиниці на 65 сторінках. Повний обсяг дисертації – 281 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «**Теоретичні основи формування фіскальних імперативів детінізації економіки**» висвітлено сутнісно-концептуальні засади тіньової економіки та визначено сутність фіскальної складової детінізації економіки, розкрито природу імперативів у фіскальних відносинах для обґрунтування їх взаємозв'язку з розвитком тіньового сектору економіки, визначено роль інституційного середовища фіскальних відносин у формуванні процесу детінізації економіки.

У процесі дослідження тіньової економіки констатовано, що існують дві основні особливості, котрі характеризують це явище. По-перше, створена у тіньовій економіці додана вартість не перерозподіляється через державні централізовані фонди грошових коштів; по-друге, тіньова економічна діяльність здійснюється поза

межами правового поля (не регулюється нормами законодавства). З огляду на це особливої актуальності набуває фіскальний підхід до визначення тіньової економіки, який акцентує увагу на взаємозв'язку цього явища з бюджетом країни. Відповідно до зазначеного підходу, тіньову економіку запропоновано розглядати як об'єктивно існуючу частину економіки, результати якої у вигляді новоствореної доданої вартості не перерозподіляються через державні централізовані фонди грошових коштів у результаті функціонування суб'єктів економічних відносин поза межами правового поля. Авторське бачення сутності та структури тіньової економіки відображене на рис. 1.

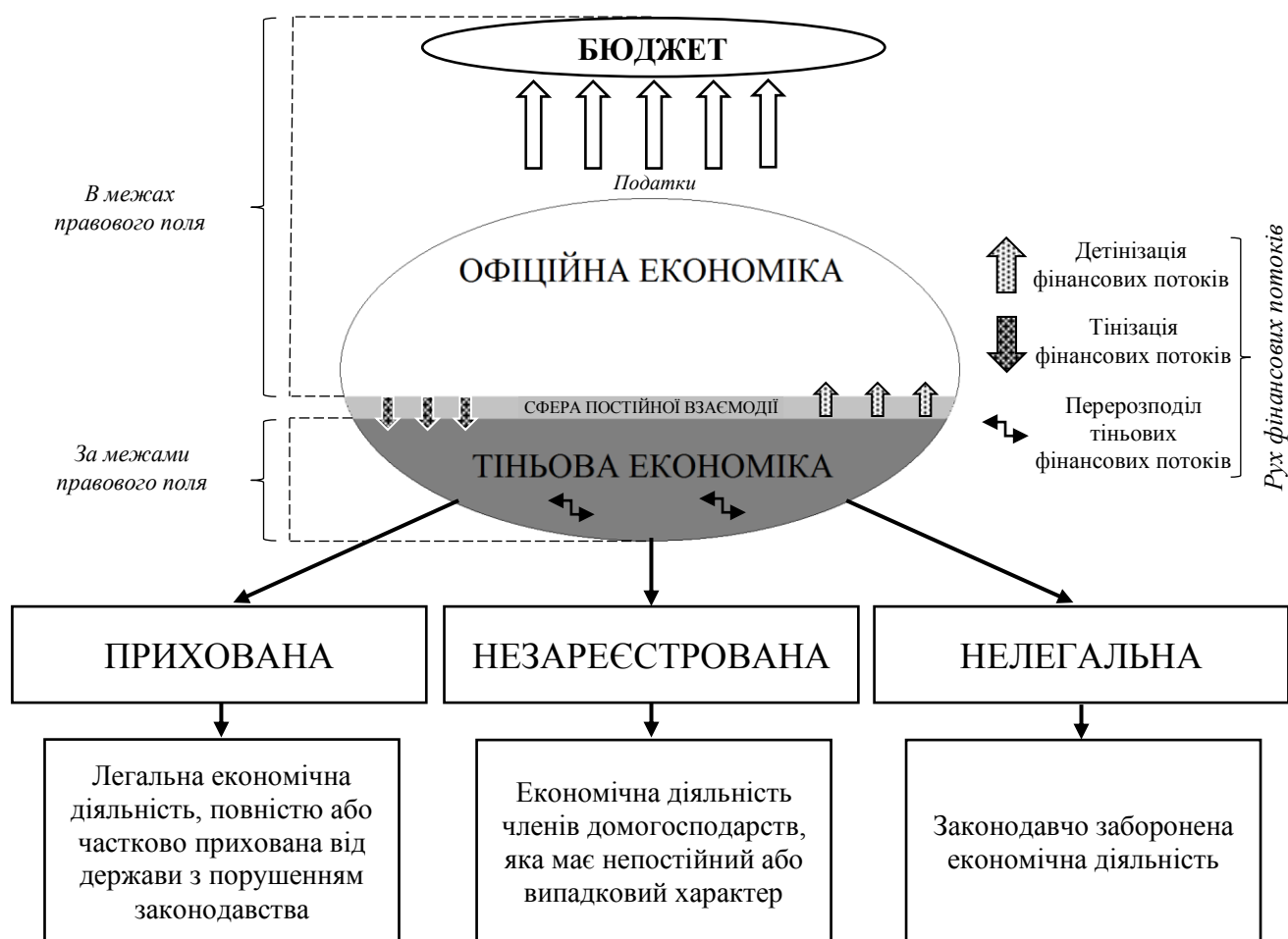

Рис. 1. Сутність та структура тіньової економіки

З'ясовано, що термін «детінізація економіки» є українським й майже не застосовується в зарубіжних джерелах. У процесі дослідження визначено, що доцільно розмежовувати поняття «детінізація економіки» та «політика детінізації економіки», оскільки перше означає процес зниження рівня тіньової економіки, а друге – поєднання комплексу заходів економічного, правового та адміністративно-обмежувального характеру, спрямованих на досягнення такого процесу. Теоретичне обґрунтування взаємозв'язку між тіньовою економікою та бюджетом країни дозволило виокремити фіскальну складову політики детінізації економіки як комплексу стратегічних і тактичних заходів щодо зміни елементів податково-бюджетного механізму, спрямованих на зниження рівня тіньової економіки шляхом

ліквідації чинників, що сприяють її існуванню, та створення інституційного середовища, яке було б сприятливим для функціонування економічних агентів у легальному секторі економіки.

У процесі розгляду еволюції фіскальних відносин встановлено, що оподаткування як процес має імперативний характер у контексті існування суспільства. Разом з тим, розвиток державних фінансів передбачає накладання певних фіскальних імперативів як на суб'єктів, що сплачують податки, так і на публічну владу, яка встановлює розміри податкових ставок і розпоряджається акумульованими коштами. Таким чином, фіскальні імперативи в дослідженні трактуються як загальнообов'язкові правила, вимоги до поведінки (діяльності) суб'єктів фіскальних відносин, дотримання яких сприятиме гармонізації їх інтересів та максимально ефективному розподілу й перерозподілу національного доходу з метою задоволення суспільних потреб.

На макрорівні фіскальні імперативи є вимогами до діяльності органів публічної влади щодо побудови та розвитку системи державних фінансів. Вони набувають втілення в принципах побудови податкової, бюджетної та фінансової систем, принципах бюджетного фінансування, фінансової діяльності держави тощо. Практична реалізація таких принципів здійснюється шляхом формування відповідних правил, норм у податковому та бюджетному законодавстві кожної окремої країни й залежить від пріоритетів суспільного розвитку, стану економіки, існуючих політичних умов тощо. Таким чином, зроблено висновок, що фіскальні імперативи, будучи базовими вимогами до діяльності публічної влади в фіскальній сфері, дають поштовх до формування та удосконалення фіскальних інститутів. На мікрорівні фіскальними імперативами є вимоги до економічного агента щодо сплати податків, які зафіксовані в нормативно-правових актах найвищої юридичної сили. Наприклад, базовим фіскальним імперативом кожного громадянина України є конституційний обов'язок щодо сплати податків і зборів (ст. 67 Конституції України). Саме цей фіскальний імператив зумовлює існування податкових правовідносин та виникнення інших фіскальних імперативів платника податків, серед яких вимоги щодо необхідності правильного обчислення, вчасного декларування та сплати податкових зобов'язань, перебування на обліку у контролюючих органах та ін.

Аргументовано, що колапс у фіскальних відносинах виникає у випадку, коли фіскальні імперативи на макрорівні, що виявляються через сконструйоване державою інституційне середовище, не відповідають очікуванням більшості суспільства. У такому випадку відбувається деформація податкової моралі, тобто змінюються етичні імперативи, що регулюють поведінку платників податків. Відсутність гармонії у відносинах між суспільством і публічною владою першочергово веде до розвитку тіньової економіки в країні.

З'ясовано, що для країн, що розвиваються, зокрема і для України, формування якісного інституційного середовища фіскальних відносин є невід'ємною умовою детінізації економіки. Якістю у цьому випадку розуміється ступінь задоволення потреб суб'єктів господарювання з урахуванням різнонаправленості їх інтересів. Для підвищення якості інституційного середовища фіскальних відносин з метою детінізації економіки в таких країнах об'єктивно необхідним є його формування

відповідно до таких імперативів: стабільність встановлених правил; простота адміністрування податкових платежів; ліберальність податкових ставок; прозорість та ефективність використання бюджетних коштів; жорсткість штрафних санкцій за порушення податкового законодавства.

У другому розділі «Аналіз фіскальних інститутів щодо їх впливу на тіньову економіку в Україні» проаналізовано тенденції тіньового сектору вітчизняної економіки та визначено його фіскальні наслідки; оцінено інституційне забезпечення протидії тіньовій економіці у фіскальній сфері; проаналізовано вплив змін фіскальних інститутів в Україні на функціонування вітчизняного підприємництва.

Наголошено, що тіньова економіка в Україні є перманентною проблемою, яка бере свій початок від проголошення незалежності й дотепер. Майже всі сучасні дослідження обсягів тіньового сектору підтверджують, що більше третини від обсягу економічної діяльності в Україні загалом здійснюється поза межами правового поля. Таким чином, наша держава є одним із «лідерів» за цим показником серед країн Європи.

Доведено, що значні обсяги тіньової економіки зумовлюють виникнення негативних фіскальних наслідків (рис. 2), які класифіковано на прямі та опосередковані.

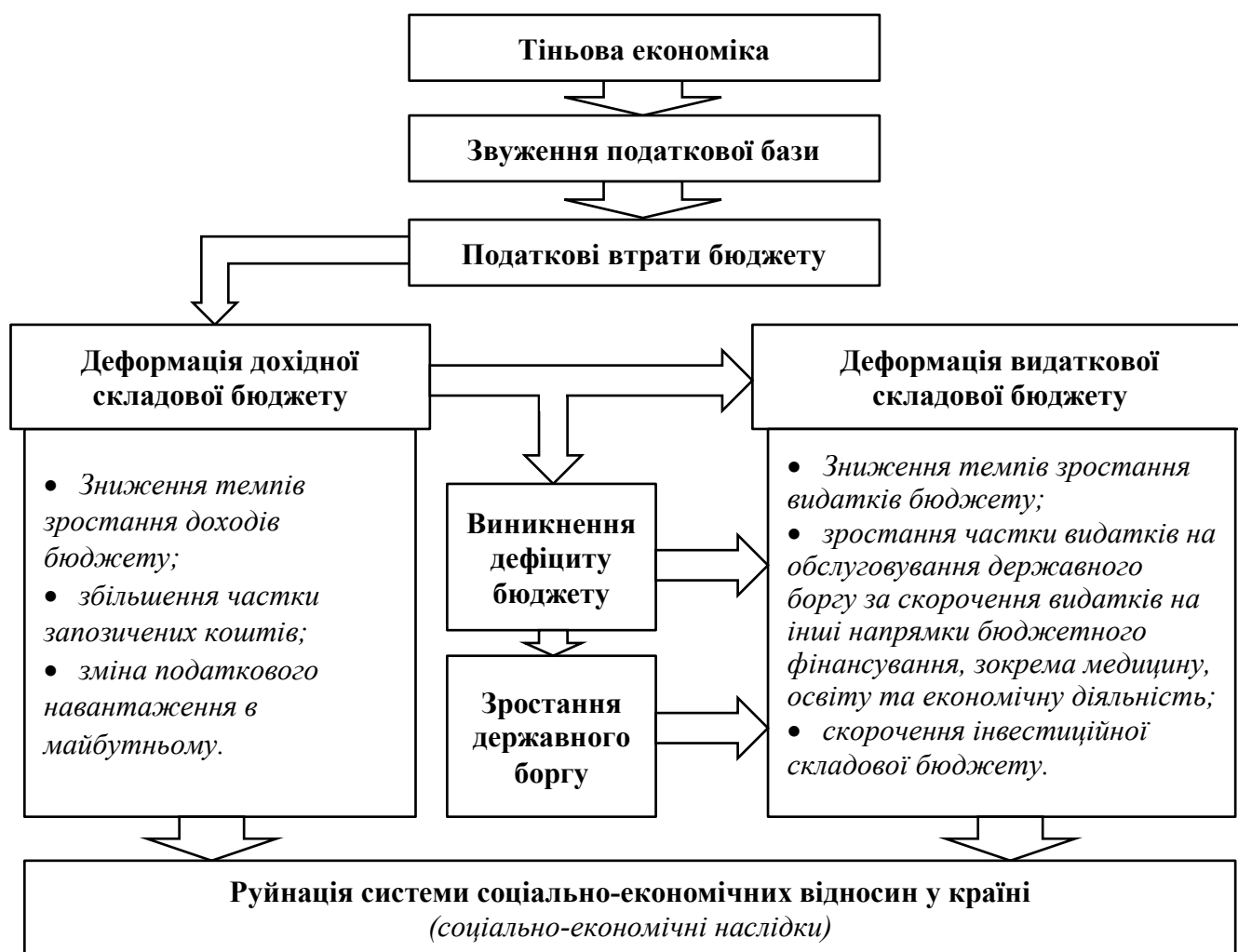

Рис. 2. Структурно-логічна схема виникнення фіскальних наслідків тіньової економіки

Підраховано, що в Україні податкові втрати через тіньову економіку щороку становлять у середньому близько 15% ВВП. Це деформує дохідну та видаткову складові бюджету, що було статистично доведено на основі регресійного аналізу, який засвідчив тісний негативний зв'язок між рівнем тіньового сектору економіки (y) та рядом бюджетних показників, серед яких: темп зростання реальних (скоригованих на інфляцію) доходів Зведеного бюджету України (x у формулі 1); темп зростання реальних видатків Зведеного бюджету України (x у формулі 2) та розміри реальних капітальних видатків Зведеного бюджету України (x у формулі 3). Ці зв'язки описуються лінійними моделями:

$$y = -2,2628x + 1,8433, \quad R = -0,7421, \quad R^2 = 0,5507, \quad (1)$$

$$y = -2,0312x + 1,7619, \quad R = -0,7065, \quad R^2 = 0,4991, \quad (2)$$

$$y = -0,2457x + 0,1179, \quad R = -0,8842, \quad R^2 = 0,7818, \quad (3)$$

Аргументовано, що зниження рівня тіньової економіки в Україні до середньоєвропейського у розмірі 23% ВВП дозволить (при незмінних видатках) досягти профіцитності Зведеного бюджету України та значно знизити дефіцит Пенсійного фонду України.

Проведений аналіз засвідчив, що штрафні санкції за порушення податкового законодавства в Україні не забезпечують належної податкової дисципліни суб'єктів господарювання. Зокрема, штрафи, розміри яких встановлені в абсолютних значеннях або прив'язані до неоподаткованого мінімуму доходів громадян, втратили свою економічну обґрунтованість унаслідок різкого економічного спаду, що тривав упродовж 2014–2017 рр. Відповідно наголошено, що доцільним є перегляд їх розмірів у напрямку збільшення. Окрім того, величину штрафів варто встановлювати відносно динамічних економічних показників, які характеризують поточну економічну кон'юнктуру.

Акцентовано, що податковий контроль в Україні є недостатньо результативним щодо протидії тіньовій економіці. Зокрема, встановлено, що він характеризується як відносно м'який щодо накладення штрафних санкцій (про що свідчить розрахований показник рівня жорсткості податкового контролю) та є малодієвим щодо стягнення донарахованих податкових зобов'язань. Як свідчать дані табл. 1, у 2012–2017 рр. частка сплачених до бюджетів податкових зобов'язань у донарахованих у середньому становила лише близько 23%. Таке низьке значення цього показника свідчить, що економічні агенти можуть розраховувати на уникнення покарання навіть після виявлення фактів порушення податкового законодавства.

Наголошено, що діяльність податкової міліції в частині протидії тіньовій економіці також є недостатньо ефективною. Так, у результаті боротьби цього органу з конвертаційними центрами у 2012–2017 рр. було стягнуто до бюджетів щороку в середньому лише 30% від завданих цими структурами державі фінансових збитків. З'ясовано також, що економічна ефективність податкової міліції, визначена шляхом зіставлення обсягів стягнених коштів до бюджету в результаті діяльності її підрозділів та витрат бюджету на її утримання, значно знизилася, що пов'язано з правовими колізіями у податковому законодавстві.

Таблиця 1

Показники податкового контролю діяльності юридичних осіб в Україні*

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Зміна 2017/2012
Планові перевірки, тис.	8,1	5,1	6,2	4,5	4,2	4,8	-40,7%
Позапланові перевірки, тис.	36,3	33,0	33,1	21,2	16,2	16,6	-53,3%
Зустрічні звірки, тис.	130,1	71,4	65,7	50,4	22,8	9,6	-92,6%
Донараховано грошових зобов'язань, млрд. грн.	23,4	10,1	23,2	36,5	28,4	26,6	+13,7%
Узгоджено зобов'язань, млрд. грн.	7,0	7,2	8,0	4,6	6,3	16,4	+134,3%
Частка узгоджених зобов'язань у донарахованих, %	29,9	71,3	34,5	12,6	22,2	61,7	-
Надійшло до бюджету, млрд. грн.	5,7	6,2	3,3	2,9	3,2	5,1	-10,5%
Частка сплачених податкових зобов'язань з узгоджених, %	81,4	86,1	41,3	63,0	50,8	31,1	-
Частка сплачених податкових зобов'язань з донарахованих, %	24,4	61,4	14,2	7,9	11,3	19,2	-

*За даними Державної фіскальної служби України.

У дисертаційній роботі визначено, що зміна фіскальних інститутів в Україні є доволі динамічною. Так, підраховано, що у 2011–2017 рр. щорічно норми Податкового кодексу України зазнавали в середньому 536 змін. Окрім цього, період імплементації податкових змін щодо елементів податків в Україні становить не більше 30 днів, тоді як у розвинених країнах ОЕСР він переважно більший за 150 днів. Часті та непередбачувані зміни податкового законодавства знижують ефективність короткострокового бюджетного планування та унеможливають середньо- та довгострокове планування. Відповідно зміни до щорічного закону «Про Державний бюджет України» в середньому вносяться частіше, ніж раз на місяць. Таке динамічне законодавче регулювання розбалансовує податкову систему країни, що підтверджується динамікою розрахованого показника стабільності податкової системи, яка засвідчила, що податкове середовище в розвинених країнах з низьким рівнем тіньової економіки є значно стабільнішим, ніж в Україні (рис. 3). Таким чином, часті та різкі зміни формальних правил для суб'єктів господарювання унеможливають ефективне планування ними фінансово-господарської діяльності. У таких умовах більш вигідним для них є повне або часткове функціонування в тіньовому секторі економіки, де трансакційні витрати та податкові ризики менші.

Констатовано, що непослідовність фіскальної політики держави та нестабільність інституційного середовища фіскальних відносин внаслідок постійного порушення державою офіційно задекларованого принципу стабільності податкового законодавства призвели до ситуації, коли навіть позитивні для суб'єктів господарювання зміни в законодавстві не мають значного впливу на їх бажання сплачувати обов'язкові платежі. З огляду на це проведені українським урядом реформи, які покращували б умови для бізнесу та мали за мету детінізацію економіки, не привели до бажаних результатів.

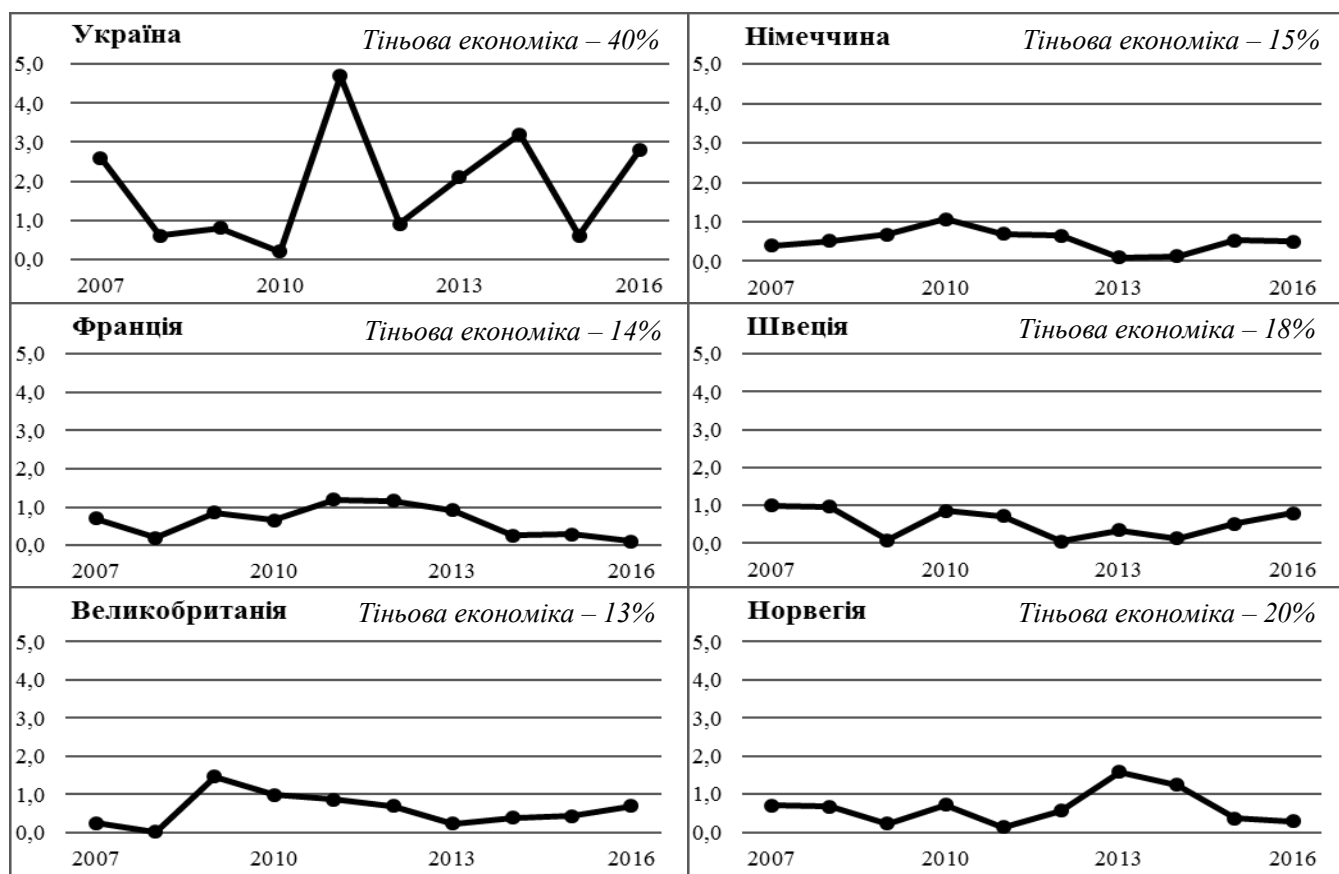

Рис. 3. Динаміка показника стабільності податкової системи в Україні та розвинених країнах Європи у 2007–2016 рр.*

* Побудовано за даними Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України та Організації економічного співробітництва та розвитку.

У третьому розділі «**Фіскальні імперативи детінізації економіки в контексті заходів реформування інституційного середовища в Україні**» здійснено оцінювання функціонування формальних фіскальних інститутів та їх відповідності морально-етичним нормам, цінностям українського суспільства; запропоновано науково-теоретичні розробки та практичні рекомендації щодо імплементації в Україні прогресивного зарубіжного досвіду застосування фіскальної складової у політиці детінізації економіки; виокремлено вектори удосконалення фіскальних інститутів з метою зниження масштабів тіньової економіки.

На основі теоретичних узагальнень сформовано наукову гіпотезу, згідно з якою рівень тіньової економіки зростає при посиленні асиметричності формальних та неформальних інститутів. Відповідно процес детінізації прямо пропорційно залежить від рівня симетричності визначених рівнів інституційного середовища. Коли дії держави (кодифіковані норми законодавства) суперечать громадській моралі (нормам, цінностям та віруванням неформальних інститутів), такий дисбаланс створює умови для тіньового господарювання.

Для перевірки цієї гіпотези побудовано інтегровану модель оцінювання асиметрії інституційного середовища фіскальних відносин. При цьому вхідні дані щодо формального середовища включають індекси ефективності функціонування формальних інститутів, їхньої прозорості та довіри з боку економічних агентів,

аналогічно до підходу, який застосовується експертами Світового банку. Щодо неформального середовища слід зазначити, що оцінювати його впливу на тіньову економіку здійснено крізь призму неоліберального підходу до інституційного середовища фіскальних відносин: ступінь фіскальної інституційної асиметрії буде більшим в економіці з вищими податковими ставками та нерівномірним розподілом багатства. Отже, для другої частини моделі ступінь незбалансованості неформального середовища виражається через податкове навантаження, нерівномірність розподілу доходів, а також рівня бідності та зайнятості.

У процесі побудови інтегрованої моделі з'ясовано, що саме показники формального середовища є основними факторами асиметричності формального та неформального середовищ, що призводить не тільки до тінізації економіки, а й до зміни моральних правил і норм суспільства щодо сплати податків, погіршення формалізованих відносин між фіскальними організаціями та економічними агентами тощо. Здійснивши розрахунки, отримано рівняння залежності тіньової економіки від факторів формального та неформального середовищ, яке має такий вигляд:

$$y_t = 0,78x_{1t} - 0,81x_{2t} + 0,79x_{3t} + 0,42x_{4t} - 0,27x_{5t} - 0,12x_{6t} - 0,04, \quad (4)$$

де y – значення тіньової економіки;

x_1 – показник фіскального управління;

x_2 – показник репутації фіскальних органів;

x_3 – показник політичної стабільності;

x_4 – показник верховенства закону;

x_5 – показник податкового навантаження;

x_6 – індекс Джині.

На рис. 4 візуалізовано результати отриманої в процесі дослідження багатовимірної регресійної моделі.

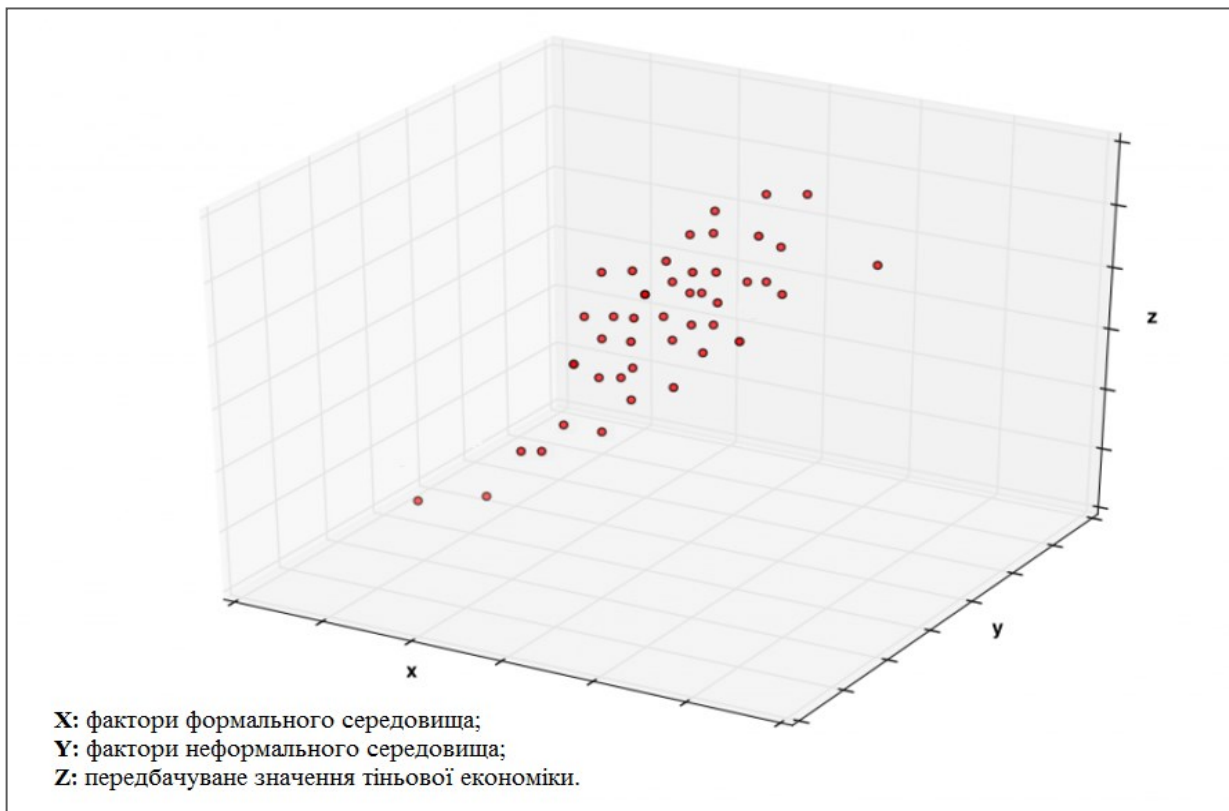

Рис. 4. 3D-візуалізація багатовимірної регресії

Побудована модель доводить необхідність трансформації фіскальних інститутів для зниження рівня тіньової економіки. Так, відповідно до отриманих результатів (беручи до уваги суть взятих для моделювання індексів) сформовано такі фіскальні імперативи детінізації економіки України: ліквідація схем Понці у борговій політиці, підвищення прозорості діяльності фіскальних органів, забезпечення незалежності фіскальних органів від інтересів окремих політичних та економічних агентів, забезпечення збалансованості й стійкості державних фінансів, провадження антициклічної фіскальної політики, підвищення ефективності державних витрат. Отримана модель також доводить, що політична нестабільність у країні є одним із найважливіших факторів асиметричності формальних та неформальних фіскальних інститутів.

Дослідження досвіду країн, що розвиваються, в контексті детінізації економіки засвідчує доцільність розробки українським урядом окремого стратегічного документа щодо державної політики детінізації економіки. Відповідно до проаналізованого зарубіжного досвіду боротьби з тіньовою економікою, основними фіскальними імперативами стратегії детінізації економіки України визначено: зниження податкового та адміністративного тягаря для бізнесу; удосконалення процесу адміністрування податків; превентивне запобігання тіньовій діяльності; легалізація раніше прихованих коштів; покращення співпраці на міжнародному рівні щодо боротьби з тіньовою економікою.

Доведено, що удосконалення адміністрування податків доцільно реалізовувати передусім за умови використання ІТ-технологій. Як свідчить європейський досвід, одним з найбільшефективних методів боротьби з тіньовою економікою є розширення меж та удосконалення фіскалізації. Відповідно доречним в Україні є розширення сфери обов'язкового застосування касових апаратів, а також впровадження касових апаратів, які видаватимуть електронні квитанції та в онлайн-режимі надсилатимуть періодичні звіти до відповідної ІТ-системи податкових органів.

Аргументовано, що для превентивного запобігання тіньовій економіці ефективним може стати підвищення податкової моралі шляхом проведення масштабної освітньої кампанії щодо необхідності сплати податків та запровадження Державною фіскальною службою України чекових лотерей.

Зважаючи на глибину проблеми тіньових доходів в Україні, обґрунтовано доцільність застосування широкомасштабної комбінованої амністії, яка б складалася з одноразової та довгострокової амністій (терміном два роки). Упродовж першого року при репатріації чи декларуванні прихованих доходів економічних агентів доцільно звільнити від адміністративних та фінансових санкцій і зобов'язати сплачувати знижену ставку податку. При цьому походження задекларованих доходів не має перевірятися. Крім того, необхідним є забезпечення повної анонімності тих суб'єктів господарювання чи громадян, які вирішили детінізувати свої активи. Упродовж другого року амністування доходів має відбуватися зі стягненням повної ставки податку та з мінімальними штрафними санкціями. Усі амністовані кошти доцільно розміщувати на спеціальних рахунках в українських банках.

У контексті покращення співпраці на міжнародному рівні щодо боротьби з тіньовою економікою пріоритетною для України є активізація діяльності в межах проекту BEPS (Base Erosion and Profit Shifting). Так, першочергово необхідним є

ухвалення мінімального пакета заходів BEPS, обов'язок щодо впровадження якого Україна взяла на себе при вступі до BEPS-асоціації, проте так і не виконала до сьогодні.

Обґрунтовано доцільність прийняття закону «Про фіскальну відповідальність», основними цілями якого визначено: підтримування стійкості державних фінансів; забезпечення прозорості фіскальної політики; підзвітність фіскальної політики. У рамках виконання першої з цілей запропоноване застосування трьох типів фіскальних правил (правило боргу, правило структурного балансу та правило урядових видатків) з метою зниження дискреційності фіскальної політики в умовах існуючої в Україні політичної нестабільності. З метою забезпечення прозорості фіскальної політики запропоновано зобов'язати органи державної та місцевої влади щорічно оприлюднювати документи окремо зі середньостроковою (2–3 роки) і короткостроковою (поточний рік) стратегіями фіскальної політики, а також оприлюднювати документ з обґрунтованими поясненнями у разі відхилення від існуючої стратегії фіскальної політики. У контексті підзвітності фіскальної політики особливо важливим є забезпечення її зовнішнього аудиту, тому у дисертаційній роботі запропоновано створення незалежних фіскальних рад, які покликані здійснювати оцінювання існуючих урядових прогнозів бюджетних показників та проводити альтернативні розрахунки, моніторинг дотримання урядом фіскальних правил, розробляти рекомендації для уряду щодо стратегії фіскальної політики та оцінювати діяльність уряду в разі відхилення від існуючої стратегії фіскальної політики. При цьому фіскальним радам доцільно надати статус консультативно-аналітичних структур.

Виокремлено та обґрунтовано комплекс фіскальних заходів, що сприятимуть детінізації української економіки, серед яких:

- зниження податкового тягаря з ЄСВ для працедавця шляхом перерозподілу існуючої ставки між ним та працівником;
- зниження базової ставки ПДФО та ставок на пасивні доходи (у вигляді процентів на поточних або депозитних банківських рахунках та у кредитних спілках) з метою запобігання підвищенню податкового навантаження на робітника у зв'язку з перекладанням на нього частини тягаря з ЄСВ;
- законодавче звільнення від будь-якої відповідальності робітника, який повідомляє в податкові органи про своє неофіційне працевлаштування та має докази такого працевлаштування;
 - підвищення ставки єдиного податку (передусім для третьої групи);
 - легалізація грального бізнесу;
 - врегулювання процедури видачі ліцензій операторам державних лотерей;
 - активізація діяльності уряду щодо приватизації державного майна.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено поглиблення теоретичних засад та розроблено практичні рекомендації щодо формування фіскальних імперативів детінізації української економіки з визначенням основних напрямків реформування фіскальних інститутів в Україні. Результати проведеного дослідження дозволили сформулювати висновки та пропозиції науково-теоретичного й практичного характеру:

1. Кризові явища, які відбулись в Україні впродовж останніх років, спричинили збільшення масштабів тіньової економіки, наближаючи її значення до

рівня, що спостерігався у 1990-х рр. Разом з тим, задекларований владою європейський вектор розвитку потребує існування чіткої економічної та фінансової стратегій держави, у тому числі й щодо протидії тіньовому сектору. Визначено, що саме відновлення довіри громадян до фінансової політики уряду є вихідним у процесі детінізації вітчизняної економіки.

2. Тіньову економіку запропоновано розглядати як об'єктивно існуючу частину економіки, результати якої у вигляді новоствореної доданої вартості не перерозподіляються через державні централізовані фонди грошових коштів внаслідок функціонування суб'єктів економічних відносин поза межами правового поля. Теоретичне дослідження взаємозв'язку між тіньовим сектором економіки та сферою державних фінансів дало змогу визначити фіскальну складову політики детінізації економіки як комплекс стратегічних і тактичних заходів щодо зміни елементів податково-бюджетного механізму, спрямованих на зниження рівня тіньової економіки шляхом ліквідації чинників, що сприяють її існуванню, та створення інституційного середовища, яке було б сприятливим для функціонування економічних агентів у легальному секторі економіки.

3. Визначено сутність фіскальних імперативів як загальнообов'язкових правил, вимог до поведінки (діяльності) суб'єктів фіскальних відносин, дотримання яких сприяє гармонізації їх інтересів та максимально ефективному розподілу й перерозподілу національного доходу з метою задоволення суспільних потреб. Аргументовано, що основною детермінантою тіньових економічних процесів є невиконання державою своїх фіскальних імперативів, що деформує податкову мораль у суспільстві та змінює етичні імперативи, які регулюють поведінку платників податків.

4. Для країн, що розвиваються, формування якісного інституційного середовища фіскальних відносин є невід'ємною умовою детінізації економіки. Обґрунтовано, що для підвищення якості інституційного середовища фіскальних відносин необхідне його формування відповідно до таких імперативів: стабільність податкового та бюджетного законодавства; простота адміністрування податкових платежів; ліберальність податкових ставок; прозорість та ефективність використання бюджетних коштів; жорсткість штрафних санкцій за порушення податкового законодавства.

5. Встановлено, що масштаби тіньової економіки України були й залишаються одними з найбільших у світі та здійснюють значний негативний вплив на фіскальну сферу. Зокрема, це виявляється у звуженні податкової бази, великих обсягах податкових втрат, перманентності дефіциту Зведеного бюджету України та Пенсійного фонду України, зростанні державного боргу, зниженні темпів зростання доходів та видатків Зведеного бюджету України, деформації видаткової структури бюджету в напрямку зниження її інвестиційної складової. З'ясовано, що зниження вітчизняного тіньового сектору до середньоєвропейського рівня є основним пріоритетом діяльності уряду.

6. Акцентовано, що формальні правила, передбачені податковим законодавством, є недостатньо ефективними для боротьби з тіньовою економікою. З'ясовано, що штрафні санкції за порушення податкового законодавства не достатньо жорсткі та не забезпечують належної податкової дисципліни суб'єктів господарювання. На низький рівень останньої також негативно впливає зниження

ефективності діяльності податкової міліції упродовж останніх років внаслідок її де-юре скасування, проте де-факто існування. Визначено, що подальших доопрацювань потребує вітчизняне законодавство щодо протидії виведенню капіталів економічними агентами в офшорні зони.

7. Трансформація фіскальних інститутів в Україні відбувається не еволюційним шляхом, як це здійснюється у розвинених країнах, а в радикальний спосіб, що підтверджується значною кількістю внесених до податкового законодавства змін та невеликою тривалістю періоду їх імплементації. Виявлено, що непослідовність і нестабільність фіскального регулювання негативно впливають на податкову визначеність суб'єктів господарювання та підривають довіру останніх до уряду. Непередбачуваність подальших дій держави у сфері фіску значно знижує привабливість для економічних агентів функціонування в офіційному секторі економіки, що сприяє розвитку тінювих економічних процесів. Результати розрахунку показника стабільності податкової системи для України та європейських країн з низьким рівнем тінювої економіки дозволяють стверджувати, що забезпечення стабільності та плановості фіскальної політики є імперативом детінізації економіки України.

8. За допомогою економіко-математичного моделювання підтверджено, що в Україні показники формального середовища є основними детермінантами асиметричності формального та неформального середовищ, що сприяє розвитку тінювої економіки. Сучасними фіскальними імперативами детінізації економіки України визначено: відновлення позитивної репутації фіскальних органів, забезпечення політичної та економічної стабільності в країні, підвищення якості фіскального управління та забезпечення низького рівня податкового навантаження на бізнес.

9. За результатами дослідження зарубіжного досвіду протидії тінювій економіці обґрунтовано доцільність розробки стратегічного документа щодо державної політики детінізації економіки, основними цілями якого визначено: забезпечення низького рівня податкового навантаження на бізнес; спрощення та удосконалення процесу адміністрування податків; превентивне запобігання тінювій діяльності; легалізація раніше прихованих коштів; покращення співпраці щодо боротьби з тінювою економікою на міжнародному рівні. Акцентовано на необхідності імплементації досвіду країн, що розвиваються, у здійсненні заходів щодо детінізації економіки, а саме: на зниженні імпліцитної податкової ставки на працю, розширенні меж фіскалізації шляхом застосування електронних касових апаратів, проведенні масштабної просвітницької кампанії щодо необхідності сплати податків, запровадженні чекових лотерей, проведенні широкомасштабної податкової амністії, забезпеченні тісної міжнародної співпраці в межах проекту BEPS.

10. Обґрунтовано, що прийняття Закону України «Про фіскальну відповідальність» дасть змогу підвищити ефективність та забезпечити стабільність фіскального управління. Запропоновано передбачити відповідним нормативно-правовим актом: встановлення фіскальних правил; обов'язковість щорічного оприлюднення органами державної та місцевої влади стратегії фіскальної політики на коротко- та середньострокову перспективу, а також документів з обґрунтованими поясненнями у разі відхилення від існуючої стратегії фіскальної політики; створення на загальнодержавному та місцевому рівнях незалежних фіскальних рад, що діятимуть як аналітично-консультативні органи без владних

повноважень і до складу яких входитимуть фінансові аналітики. Наголошено на доцільності зниження ставки ЄСВ для працедавців шляхом часткового перенесення тягара з цього платежу на робітників. Для недопущення підвищення навантаження на останніх запропоновано провести зниження ставок ПДФО. Податкові втрати бюджету за реалізації таких змін запропоновано компенсувати через: підвищення ставки єдиного податку, легалізацію та оподаткування грального бізнесу, впорядкування процедур щодо видачі ліцензій операторам державних лотерей, активізацію процесу приватизації державного майна. Визначено, що лібералізація корпоративного оподаткування в Україні шляхом заміни податку на прибуток на податок на виведений капітал не матиме позитивного впливу на детінізацію вітчизняної економіки.

Основні результати дослідження впроваджені у практичну діяльність Комітету Верховної Ради України з питань економічної політики, Головного управління Державної фіскальної служби у Тернопільській області, Вінницької обласної державної адміністрації та в навчальний процес Тернопільського національного економічного університету.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Пірнікоза П. Причини значних обсягів тіньової економіки в Україні та шляхи їх усунення: фіскальні аспекти. Ефективна економіка: електрон. наук. фахове вид. 2016. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4918> (0,63 д. а.).
2. Пірнікоза П. Фіскальні та економічні наслідки тіньової економіки. Економіка та держава. 2016. № 9. С. 84–88 (0,64 д. а.).
3. Пірнікоза П. Легалізація грального бізнесу в Україні: фіскальний та економічний аспекти. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 11. С. 61–69 (0,64 д. а.).
4. Пірнікоза П. Аналіз динаміки надходжень податку на доходи фізичних осіб до Зведеного бюджету України. Економіка та митно-правові відносини. 2017. Вип. 1. С. 34–42 (0,49 д. а.).
5. Пірнікоза П. Роль фіскального інституційного середовища у детінізації економіки. Світ фінансів. 2018. Вип. 1(54). С. 22–34 (0,73 д. а.).
6. Пірнікоза П. Теоретична сутність економічної категорії «детінізація економіки». Економічний аналіз. 2017. Т. 27 (№ 4). С. 65–74 (0,64 д. а.).
7. Pirnykoza P. Analysis of the shadow economy and its fiscal effects in Ukraine. EUREKA: Social and Humanities. 2018. № 2. С. 30–38 (0,67 д. а.).
8. Пірнікоза П. Нестабільність законодавчого регулювання фіскального середовища як ендегенний фактор тінізації економіки України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 18, ч. 2. С. 153–159 (0,70 д. а.).
9. Пірнікоза П. Формування інтегрованої моделі оцінки інституційної асиметрії фіскального середовища в Україні. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 27, ч. 2. С. 107–115 (0,86 д. а.).
10. Пірнікоза П. Адаптація зарубіжного досвіду використання заходів фіскального характеру з метою детінізації економіки у вітчизняних економічних реаліях. Агросвіт. 2018. № 10. С. 39–48 (0,79 д. а.).

Наукові праці апробаційного характеру:

11. Пірнікоза П. Фіскальні та економічні аспекти тіньової економіки в Україні. Інноваційний розвиток економіки: вітчизняна та світова практика: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 20–21 травня 2016 р.). Львів: ЛЕФ, 2016. С. 69–72 (0,18 д. а.).

12. Пірнікоза П. Причини девіантної поведінки суб'єктів господарювання, які функціонують у тіньовому секторі. Інноваційний розвиток економіки: проблеми та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. для студ., асп. та молодих учених (м. Київ, 9–10 вересня 2016 р.). Київ: Аналіт. центр «Нова Економіка», 2016. С. 123–126 (0,23 д. а.).

13. Пірнікоза П. Шляхи детінізації економіки України. Економічний механізм управління інноваціями: методологія, теорія та практика: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 16–17 вересня 2016 р.). Львів: ЛЕФ, 2016. С. 107–108 (0,14 д. а.).

14. Пірнікоза П. Підвищення рівня податкової культури як основний чинник детінізації економіки України. Корпоративні фінанси: проблеми та перспективи інноваційного розвитку: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 червня 2017 р.). Київ: КНЕУ, 2017. С. 309–312 (0,12 д. а.).

15. Пірнікоза П. Фіскальні інституції та їх вплив на тіньову економіку. Наукові здобутки на шляху до вдосконалення результативності політики економічного зростання: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 12–13 січня 2018 р.). Одеса: ЦЕДР, 2018. С. 111–114 (0,22 д. а.).

16. Пірнікоза П. Потенційний ріст офіційного ВВП України внаслідок детінізації економіки. Глобальні проблеми економіки та фінансів: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ–Прага–Відень, 28 лютого 2018 р.). Київ–Прага–Відень, 2018. С. 47–50 (0,16 д. а.).

17. Пірнікоза П. Еволюція імперативів у сфері фіску. Економічний та соціальний розвиток України у XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації: матеріали XV Ювілейної міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчен. (м. Тернопіль, 29–30 березня 2018 р.). Тернопіль: ТНЕУ, 2018. С. 168–171 (0,15 д. а.).

АНОТАЦІЯ

Пірнікоза П. В. Фіскальні імперативи детінізації економіки України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль, 2018.

У дисертаційній роботі поглиблено теоретичні основи й здійснено розробку практичних рекомендацій щодо формування фіскальних імперативів детінізації української економіки, а також визначено основні напрями реформування фіскальних інститутів для зниження рівня тіньової економіки в Україні. Висвітлено сутнісно-концептуальні основи тіньової економіки та фіскальної складової детінізації економіки, розкрито природу імперативів у фіскальних відносинах, а також досліджено роль інституційного середовища фіскальних відносин у формуванні процесу детінізації економіки.

Проведено комплексний аналіз функціонування фіскальних інститутів щодо їх впливу на тіньову економіку в Україні. Проаналізовано обсяги тіньового сектору економіки та здійснено класифікацію фіскальних наслідків його існування. Здійснено оцінювання інституційного забезпечення протидії тіньовій економіці у фіскальній сфері. Проаналізовано інституційну зміну в Україні та її вплив на розвиток тіньових економічних процесів.

Досліджено функціонування формальних фіскальних інститутів та їх відповідність морально-етичним нормам і цінностям українського суспільства. Висвітлено передовий зарубіжний досвід застосування фіскальних заходів протидії тінізації економіки. Виокремлено напрями удосконалення фіскальних інститутів з метою зниження масштабів тіньової економіки в Україні.

Ключові слова: фіскальні імперативи, фіскальна політика, податки, бюджет, тіньова економіка, фіскальні інститути.

АННОТАЦІЯ

Пирникоза П. В. Фискальные императивы детенизации экономики Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.08 – деньги, финансы и кредит. – Тернопольский национальный экономический университет. – Тернополь, 2018.

В диссертационной работе углублены теоретические основы и разработаны практические рекомендации по формированию фискальных императивов детенизации украинской экономики, а также определены основные направления реформирования фискальных институтов для снижения уровня теневой экономики в Украине. Освещены сущностно-концептуальные основы теневой экономики и фискальной составляющей детенизации экономики, раскрыта природа императивов в фискальных отношениях, а также исследована роль институциональной среды фискальных отношений в формировании процесса детенизации экономики.

Проведен комплексный анализ функционирования фискальных институтов относительно их влияния на теневую экономику в Украине. Проанализированы объемы теневого сектора экономики и осуществлена классификация фискальных последствий его существования. Осуществлена оценка институционального обеспечения противодействия теневой экономике в фискальные сфере. Проанализированы институциональные изменения в Украине и их влияние на развитие теневых экономических процессов.

Исследовано функционирование формальных фискальных институтов и их соответствие морально-этическим нормам и ценностям украинского общества. Освещен передовой зарубежный опыт применения фискальных мер противодействия тенизации экономики. Выделены направления совершенствования фискальных институтов с целью снижения масштабов теневой экономики в Украине.

Ключевые слова: фискальные императивы, фискальная политика, налоги, бюджет, теневая экономика, фискальные институты.

ANNOTATION

Pirnykoza P. V. Fiscal Imperatives to Reduce the Shadow Economy in Ukraine. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Economics, specialty 08.00.08 – Money, Finance and Credit. – Ternopil National Economic University. – Ternopil, 2018.

In the dissertation, it was investigated the theoretical foundations and developed the practical guidelines for the formation of fiscal imperatives to reduce the shadow economy in Ukraine, also it was determined the main directions of fiscal institutions' reforming to reduce the level of the shadow economy in Ukraine.

The researcher explored the essence-conceptual foundations of the shadow economy and the fiscal component of the shadow economy reducing policy. It was also revealed the nature of imperatives in fiscal relations by investigating their essence and their development during the history of societies. Fiscal imperatives were considered on macro level as the requirements (obligatory rules of behavior) to the public authorities regarding the construction and development of the public finance system, at the same time on micro level – as the requirements (obligatory rules of behavior) to economic agents regarding paying taxes. The impact of the institutional environment of fiscal relations on the shadow economy was investigated, based on what, there were defined the imperatives of its quality improvement with the goal to reduce the shadow economy for developing countries.

The thesis conducts a complex analysis of the fiscal institutions functioning in the context of their impact on the shadow economy in Ukraine. The researcher analyzed the scopes of the shadow economy and determined the fiscal consequences of it. As a result of such analysis, it was divided all fiscal consequences of the shadow economy on two groups: direct and indirect fiscal consequences. Fiscal institutions in the context of counteracting the shadow economy were assessed. In particular, the attention was paid to evaluation of the penalties for violation of tax laws and the efficiency of tax control in the context of their ability to provide to ensure the proper level of tax compliance. It was also analyzed the institutional change in Ukraine and its influence on the development of shadow economic processes. In particular, it was investigated the number of changes of tax and budgets laws and reflected their influence on taxpayers' behavior.

There is explored the formal fiscal institutions functioning and their compliance with moral and ethical norms and values of Ukrainian society in the dissertation. Thus, the author considered the institutional approach to explaining the causes of the emergence and development of the shadow economy in Ukraine. For this, it was used regression analysis to determine which factors have the biggest influence on the shadow economic processes development, based on what, it was defined the fiscal imperatives to reduce the shadow economy. The advanced foreign experience (mainly of the developing countries) of using fiscal measures to counter shadow economy was investigated, based on what, it was also determined the fiscal imperatives to reduce the shadow economy in Ukraine. The researcher offered the vectors of improvement of fiscal institutions in order to reduce the size of the shadow economy in Ukraine.

Key words: fiscal imperatives, fiscal policy, taxes, budget, shadow economy, fiscal institutions.

Підписано до друку 25.02.2019 р.
Формат 60x90/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 1,0.
Зам. № А006-19. Тираж 150 прим.

Видавець та виготовлювач
Тернопільський національний економічний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль 46009

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.*

Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ»
вул. Бережанська, 2, м. Тернопіль 46009
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@tneu.edu.ua